

Недељко В. Радосављевић
Историјски институт
Београд
nedeljko.radosavljevic@iib.ac.rs

Оригиналан научни рад
примљено: 15. април 2014
прихваћено: 1. октобар 2014

АУТОНОМИЈА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ И АРОНДАЦИЈА ЕПИСКОПИЈА 1831–1836.*

Сажетак: У раду су објашњене промене у Православној цркви у Кнежевини Србији од периода стицања и уобличавања њене аутономије од 1831. до 1836. године. Указано је на чињеницу да је досадашња употреба назива „Конкордат“ у историографији за документ којим је 1831. аутономија утемељена била неодговарајућа. Анализиране су промене извршене услед деловања чинилаца спољашње и унутрашње природе, од којих је најважнија била промена броја и граница епархија. Повећањем броја епархија, обезбеђен је неопходан број епископа за формирање аутономног сабора, који би могао бирати митрополита Србије и остале архијереје у њој. Поред тога, дошло је и до промена територије епархија, прво због припајања подручја Шест нахија Кнежевини Србији 1833, а потом и услед измена граница између њих. Године 1836. Васељенска патријаршија потврдила је ново стање, чиме су границе аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији коначно одређене.

Кључне речи: Васељенска патријаршија, Кнежевина Србија, Канонско писмо, црквена аутономија, епархије.

Једно од најважнијих питања у преговорима о оснивању аутономне Кнежевине Србије 1830. било је и остваривање права на потпуну слободу исповедања православне вероисповести. Исповедање православља, као и других немуслиманских религија, дотада је било ограничено османским законодавством које је, упоредо са јачањем српских власти у Београдском пашалуку, од 1815. године све ређе примењивано. Хатишерифом из 1830, којим је утемељена Кнежевина Србија, и званично је прокламована пуна слобода исповедања православне вероисповести. Дозвољени су подизање нових цркава и манастира, проширивање и обнављање старих цркава и манастира, установљавање школа, али и јавно манифестовање вере, попут литија или звоњења.¹

С обзиром на то да је питање слободе вере улазило у оквир потпуне

* Текст је настао као фазни резултат рада на пројекту *Европа и Срби: подстицаји и искушења европске Модерне (1804–1918)* (број 177031) Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

¹ Радосављевић, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004, 8.

унутрашње самоуправе Србије, оно није ни могло бити другачије уређено, већ на исти начин као и када је реч о установљавању органа државне управе, полиције, поште, судова, војске, затим и отварања свих врста школа, болница и других националних институција.

Формирање аутономне српске цркве је, међутим, било једно од осетљивијих питања, јер се подразумевало да одређену одлуку о томе мора донети и Васељенска патријаршија. Још 1827. године кнез Милош Обреновић инсистирао је на његовом решавању, како би зависност Србије од патријаршијског центра у Цариграду била што мања. Тада су, у молби адресираној на султана лично, српски депутати тражили да се у њиховој земљи *постави митрополит Србин*, и да се одреди колико би се новца годишње давало Патријаршији, како се не би дешавало да се у име епархија патријаршијски митрополити олако задужују. Као негативан пример такве појаве наведен је случај тада већ покојног београдског митрополита Кирила, који је за само годину дана Београдску митрополију задужио са нових 41.000 гроша.²

Верско и црквено питање у Хатишерифу из 1830. заступљено је у две тачке, првој и четрнаестој. У првој тачки потврђено је да је исповедање вере потпуно слободно. У четрнаестој тачки наведено је следеће: „митрополит и епископи који би од поменутог (српског) народа к тому достојанству били изабрани, биваће наименовани таковима од цариградског патријарха у Цариграду, а неће дужни бити лично у исту столицу долазити“.³ Те две тачке биле су оквир у коме је Кнежевина Србија требало да постигне договор са Васељенском патријаршијом. Али, у њима није јасно наведено да је реч о стварању аутономне српске цркве. Потпуна слобода вероисповести, па и избор митрополита на наведени начин, сами по себи нису значили и њено формирање. Због тога су били неопходни озбиљни преговори Кнежевине Србије са Васељенском патријаршијом.⁴

У тренутку настанка, Кнежевина Србија територијално се подударала са дотадашњим Београдским пашалуком. До 1831. на том подручју постојале су две епархије: Београдска митрополија и Ужичко-ваљевска митрополија. Њихове границе одређене су после Београдског мира 1739. Обе митрополије у њима су опстале и по укидању Пећке патријаршије 1766, као и после ратног периода Српске револуције 1804–1815.⁵ У тренутку настанка Кнежевине Србије 1830. на челу су им се налазили београдски митрополит Антим и ужичко-ваљевски митрополит Герасим Домнин.⁶ Њихову делатност тада је већ чврсто контролисао кнез Милош Обреновић. Са београдским митрополитом Антимом он је имао добре односе. То потврђује и чињеница да га је тај митрополит у београдској цркви миропомазао за кнеза Србије,

² Михаило Гавриловић, *Милош Обреновић*, III, Београд 1912, 547, 549.

³ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије*, I, Београд 1901, 265; Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 2, Београд 1991, 317–318. Митрополит Кирил (1826–1827) се заиста задуживао, али је разлог томе било његово лечење код хабзбуршких лекара у Земуну. Међутим, други архијереји наслеђивали су дугове својих претходника, а и сами су правили нове. Недељко Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 144.

⁴ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 148.

⁵ Исто, 359–365.

⁶ Н. Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, Београд 2009, 83–86.

по угледу на то како је чињено са кнежевима Влашке и Молдавије.⁷

Након стварања Кнежевине Србије, у складу са добијеном државном аутономијом и правима која су наведена у Хатишерифу, приступило се решавању српског црквеног питања. Начин на који је створена аутономна *Православна црква у Кнежевини Србији*⁸ био је директна последица стварања аутономне српске државе. Пре тога, такво нешто није било могуће, јер се с тим не би сложила ни Васељенска патријаршија, али ни османска власт. И њој је више одговарало да православне епархије буду под непосредном контролом патријаршијског центра у Цариграду, а не издвојене у посебну аутономну целину далеко од престонице.

Трибутарни однос Кнежевине Србије према Османском царству определио је степен самосталности српске цркве.⁹ То се јасно може видети када се упореде ситуације после добијене аутономије Србије 1830. и признања њене државне независности 1878. године. Православна црква у Кнежевини Србији је од Васељенске патријаршије добила аутокефалност већ 1879,¹⁰ а по њеном формирању као аутономне државе створена је само аутономна црква.

Вазални статус имале су и румунске кнежевине, Влашка и Молдавија, и због тога је занимљиво поређење права која је остварила Србија са оним које су имале те две старе аутономије, како у државном тако и у црквеном погледу. Током XVIII и у првој половини XIX века, на челу румунских кнежевина смењивали су се припадници грчких фанариотских породица (Кантакузини, Гике, Ипсиланти, Маврокордати...), који су на Порти плаћали своју инвестиру, а потом тешким фискалним мерама покушавали да уложени новац брзо поврате.¹¹ Њихово миропомазање у XVIII веку вршено је у Цариграду од самог патријарха.¹² С обзиром на то да је грчки утицај био јак, и често супротан румунским народним тежњама, није било необично што је и румунска црквена аутономија у том времену била готово непостојећа.¹³ На афирмацији црквене аутономије грчки владари у румунским кнежевинама нису инсистирали. За разлику од Влашке и Молдавије, Кнежевина Србија је, поред унутрашње аутономије, добила и наследну домаћу династију, а Хатишериф из 1830. био је основа за договор са Патријаршијом о већој црквеној самосталности. У тим питањима, права Србије била су већа од оних која су имале румунске кнежевине.¹⁴

О уређењу аутономне српске цркве преговоре са Васељенском

⁷ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 151; Р. Љушић, Нав. дело, 13.

⁸ То је био званичан назив аутономне цркве.

⁹ Кнежевина Србија није имала три важна атрибута који су означавали државну независност: *Jus legandi*, право међународног представљања, *Jus contrahendi*, право склапања међудржавних уговора и *Jus belli gerendi*, право објаве рата.

¹⁰ Радомир В. Поповић, *Православне помесне цркве*, Београд 2009, 171.

¹¹ Christine M. Philliou, *Worlds, Old and New, Phanariot Networks and the Remarking Governance in the First Half of the Nineteenth Century*, Princeton 2004, 108–114; Steven Runceman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968, 365–374.

¹² Кнежеви су морали да дођу у Цариград, где би их прво дочекивао и благосиљао неки од угледних митрополита. S. Runceman, *Op. cit.*, 373.

¹³ Р. В. Поповић, Нав. дело, 206–207.

¹⁴ Чак је војно и економски знатно моћнији Мехмед Алија, господар (кедив) Египта, право наследности затражио 1831, а добио га је десет година касније. Р. Љушић, Нав. дело, 12–13.

патријаршијом водила је Кнежевина Србија. Док су преговори трајали, на њу су црквени кругови у Цариграду гледали као на државу, попут бивше Млетачке републике, која је имала пун правни капацитет. Али, са Млетачком републиком Патријаршија је склопила *Конкордат*, којим су сви православни верници у тој држави стављени под духовну власт филаделфијског архиепископа Васељенске патријаршије. Филаделфијски архиепископ је резидирао у Венецији, али није био поглавар никакве аутономне цркве.¹⁵

Црквена аутономија за Кнежевину Србију била је од изузетне важности. Јер, уколико архиепископ београдски и митрополит Србије не би био у довољној мери самосталан, преко њега би тек истиснута османска власт могла покушати да поново утиче на прилике у земљи. У том смислу, посебно треба нагласити чињеницу да је митрополит миропомазао кнеза Србије приликом ступања на државни престо.

Преговори око решавања српског црквеног питања почели су још пре успостављања Кнежевине Србије, и завршени су 1836. године. У преписци која је 1830. и 1831. вођена о томе, учешће су узели васељенски патријарх Константин I, руски посланик у Османском царству Александар Иванович Рибопјер и, преко српске депутације у Цариграду, кнез Милош Обреновић. Став руске дипломатије, која је потпуно подржавала српске интересе када је било у питању стварање државе, у погледу црквене аутономије био је мање искључив. Рибопјер је патријарху Константину I сугерисао да у интересу православља буде попустљив, али руска дипломатија у целини није била за то да патријархова духовна власт у Србији остане само формална. Имајући у виду стање српског свештенства, Русија је била за решење по коме би Патријаршија имала већа права у избору епископа, као и загарантоване приходе од епархија.¹⁶

Основни захтеви које је у Цариграду изнела српска депутација односили су се на избор црквеног поглавара и епархијских архијереја, као и на решавање финансијских питања између Кнежевине Србије и Васељенске патријаршије. Када је о митрополиту реч, српски предлог је био да он мора бити Србин, изабран од кнеза, свештенства и народа. По том предлогу, Кнежевина би приликом сваког избора митрополита Васељенској патријаршији давала 150 цесарских дуката. Што се тиче епархијских епископа, Патријаршији би се за њихов избор плаћало по 100 дуката. Митрополит и епископи не би морали да због рукоположења и устоличења одлазе у Цариград, већ би их патријарх писмено потврђивао.¹⁷

Васељенска патријаршија није делила вернике по етничкој припадности, па је чињеница да је у преговорима прихватила да будући митрополит буде кандидат предложен од српског кнеза и народа била велик уступак. На другој страни, сам кнез Милош је оставио могућност да, уколико се у Кнежевини Србији не нађу одговарајући кандидати, епископи у Србији (али не и митрополит) у почетку буду

¹⁵ Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 511.

¹⁶ Исто, 314; М. Гавриловић, Нав. дело, 585; Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 150.

¹⁷ То је био садржај једног мемоара од 30. јануара (11. фебруара) 1830, што је касније, током априла исте године, у Цариграду поново изнео Димитрије Давидовић. Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 150–151.

Грци.¹⁸ Доказујући то и у пракси, он је позвао дотадашње архијереје, митрополите Антима и Герасима Домнина, да остану на челу својих епархија, али су се они захвалили на понуди.¹⁹

Друга могућност кнеза Милоша била да се у избору епископа ослони на помоћ Карловачке митрополије. Тај пут је, међутим, био сложен. У почетку, на пример, још увек није постојала аутономна српска држава, која би кандидатима за епископе који би долазили из Карловачке митрополије могла да додели своје поданство. Сем тога, могуће су биле и политичке компликације, јер би резерву према томе могли да искажу и Хабзбуршка монархија и Османско царство. Ипак, кнез Милош Обреновић је имао намеру да једну архијерејску катедру повери архимандриту Павлу Кенгелцу, управо кандидату из Карловачке митрополије.²⁰ Кенгелац је ту идеју прихватио, али уз услов да сам бира епархију, што је кнеза Милоша навело да га одмах искључи из избора.²¹ Други кандидат за епископа био је учени хиландарски архимандрит, Неофит Бозвели. По народности Бугарин, духовно лице из структуре Васељенске патријаршије, Бозвели је одржавао јаке везе са Србијом. Али, и он се из скромности захвалио на указаној части.²² Предлог да за једног архијереја буде изабран архимандрит Неофит Бозвели је још једна потврда да кнез Милош није био искључив када је требало изабрати нове епископе. За њега је био потпуно прихватљив кандидат из реда Србима најближег православног народа, бугарског, иначе монах из најугледнијег манастира средњовековне српске немањихке традиције.

На крају су за митрополита и епископе ипак предложени кандидати из Србије, архимандрити Мелетије Павловић²³ и Никифор Максимовић.²⁴ У циљу уређења црквених послова у Кнежевини Србији, кнез Милош Обреновић их је јула

¹⁸ Реч *Грци* у овом случају није подразумевала искључиво етничко порекло архијереја, већ пре свега чињеницу да потичу из епископата Васељенске патријаршије. Ћ. Слијепчевић, Нав. дело, 314.

¹⁹ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 150.

²⁰ Павле Кенгелац (Кикинда, 29. јуна 1766 – Темишвар, 19. марта 1834), добро образовани архимандрит, који је у Шопрону завршио студије филозофије, а у Санкт Петербургу докторирао теологију. образовање је наставио у Халеу, где је стекао докторат из природних наука. Због исказаних намера о унијаћењу, од чега је брзо одустао и покајао се, Синод му је изрекао епитимију од седам година, а митрополит Стратимировић му је остао трајно ненаклоњен. У Карловачкој митрополији никада није постао епископ. Александар Грубић, *Кенгелац, Павле*, Српски биографски речник, 5, Нови Сад 2011, 37–38.

²¹ М. Гавриловић, Нав. дело, 499; Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 150.

²² Неофит Бозвели, хиландарски монах, црквени и просветни радник, аутор граматика и школских буквара на бугарском језику, од којих су неки штампани у Кнежевини Србији, образовани полиглот који је говорио грчки, турски, руски и српски језик, један од најактивнијих учесника у великом бугарском националном препороду (взраждане) у првој половини XIX века. Илия Тодев и др., *Кой кой е сред българите XV–XIXв.*, Софија 2000, 186–188.

²³ Мелетије Павловић (Врбава, Гружа, 1776 – Београд, 1833), монашки чин примио у манастиру Враћевшница, а 1810. постао игуман студеничко-враћевшничког братства. Савременик је оба српска устанка, у којима је имао активну улогу. Неколико пута управљао је као администратор Београдском митрополијом. Био је иницијатор и председник прве српске Конзисторије 1822. Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд–Подгорица–Крагујевац 1996, 314.

²⁴ Никифор Максимовић (Језевица код Чачка, 1788 – манастир Сретење, 1853). Био је монах манастира Никоље кабларско, заслужан за обнову манастира Преображење и Сретење у Овчарско-кабларској клисури. У чин архимандрита произвео га је 1830. београдски митрополит Антим. У Чачку је подигао епископски двор, мада је највише времена проводио у манастиру Сретење. Исто, 361–362.

1831. послао у Цариград ради рукоположења и устоличења, при чему је архимандрит Мелетије Павловић требало да буде нови архиепископ београдски и митрополит Србије, а архимандрит Никифор Максимовић ужички епископ. Кнез је патријарха Константина I такође обавестио и о томе да је трећи кандидат, архимандрит Герасим Георгијевић²⁵, који је предложен за шабачког епископа, требало да буде рукоположен у Србији по њиховом повратку.²⁶ Из тога је било јасно да су српске власти већ биле донеле одлуку да се Ужичко-ваљевска митрополија подели на две мање епископије. Разлог за то свакако је био и тај да у будуће нове архијереје, па и самог митрополита, у Србији, бира сабор архијереја који би чинила три, а најмање два епископа, јер, „један епископ не може сам рукоположити другога, једнак једнакога“.²⁷ А управо је рукоположење у епископски чин Герасима Георгијевића било доказ да је црквена аутономија у Кнежевини Србији заживела.²⁸

У српској историографији преовлађује мишљење да је аутономна српска црква настала као резултат одредби писаног споразума, *Конкордата*, склопљеног између Кнежевине Србије и Васељенске патријаршије септембра 1831.²⁹ Неодоумице око тог акта углавном су се јављале о томе када је ступио на снагу: септембра 1831. када је настао, или јануара 1832, када је послат у Кнежевину Србију, након што је она испунила све финансијске обавезе према Васељенској патријаршији.³⁰

У одређивању суштине овог акта Алекса Илић био је другачијег мишљења, сматрајући да је била реч о Томосу (Канонском писму). И он је прихватио мишљење да је тај документ настао јануара 1832.³¹ Драгутин Анастасијевић наводи да је реч о *писму патријарха Константина I*, погрешно тврдећи да је њиме црква у Кнежевини Србији добила аутокефалност.³² Међутим, увидом у садржај тог документа, јасно се види да није реч о конкордату. Тај документ није настао у форми уговора те врсте, потписаног од две стране, већ га је, како објашњава Велибор Џомић, издала Васељенска патријаршија као *Патријаршијско Канонско писмо*. Нема никакве сумње да се до њега дошло у преговорима Кнежевине Србије и Васељенске

²⁵ Герасим Георгијевић (Видин, око 1779 – Шабац, 1839), јеромонах манастира Студенице, у коме је стекао основно теолошко образовање. У време слома Првог српског устанка прешао је са студеничко-враћевничким братством у манастир Фенек. У Србију се вратио у време Хаџи Проданове буне 1814. Био је близак кнезу Милошу Обреновићу. Исто, 127.

²⁶ Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 316; Р. Љушић, Нав. дело, 21.

²⁷ Лазар Мирковић, *Православна литургија*, II, Београд 1983, 121–122.

²⁸ Хиротонију Герасима Георгијевића извршио је архијерејски сабор 11. октобра 1831. у Београду. Сабор су чинила три архијереја. Први је био стари београдски митрополит Антим, који још увек није отпутовао из Србије, затим нов српски митрополит Мелетије Павловић и ужички епископ Никифор Максимовић. Александар Д. Средојевић, *Герасим Ворђевић, епископ шабачки (1831–1839) и његово доба*, Београд 2004, 80–81.

²⁹ *Јавно право Княжества Србије*, разложио Димитрије Матић, Београд 1851, 98–105; М. Гавриловић, Нав. дело, 609–613; Павле Швабић, *Прилози за историју српске цркве: К питању о аутономији српске цркве*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1903, Београд 1903, 381–386; Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 317.

³⁰ Д. Матић, Нав. дело, 98; Драгутин Н. Анастасијевић, *Писмо цариградског патријарха Константина о проглашењу аутокефалне српске цркве од 1832. месеца јануара*, Споменик СКА, XLIX, Београд 1910, 9–15.

³¹ Алекса Илић, *Петар Јовановић, митрополит београдски, његов живот и рад 1833–1859*, Београд 1911, 163.

³² Д. Н. Анастасијевић, Нав. дело, 10.

патријаршије, али је њиме само *мајка црква* даровала аутономију једном свом делу, без било каквог потписивања споразума са државом.³³

Православна црква у Кнежевини Србији је, након што је формирана, деловала сагласно поменутом Канонском писму, али хронологија догађаја отвара и питање како се процес уређења аутономије одвијао. У историографији о томе још увек није дато јасно објашњење, и поред тога што су доступни извори који указују на тај редослед.

По мишљењу Михаила Гавриловића, актом из септембра 1831, који је и он такође сматрао конкордатом, утемељена је српска црквена аутономија. Гавриловић, међутим, не објашњава како је пре тога архимандрит Мелетије Павловић изабран за *архиепископа београдског и митрополита целе Србије* а Никифор Максимовић за *ужичког епископа*, а не ужичко-ваљевског митрополита.³⁴ Радош Љушић наводи да су кандидати које је кнез Милош послао у Цариград прво били рукоположени за београдског митрополита и ужичког епископа, да би тек потом уследило склапање Конкордата, којим је створена аутономна српска црква.³⁵ И Ђоко Слијепчевић сматрао је да је септембра 1831. *потписан конкордат* између Патријаршије и Кнежевине Србије, и да су рукоположење (хиротонија) у архијерејски чин Мелетија Павловића и Никифора Максимовића и њихово посвећење (интрониа) извршени по уобичајеним правилима Васељенске патријаршије.³⁶ То би значило да су они у том тренутку били обични архијереји Велике цркве, и да је српска црквена аутономија настала тек након њиховог рукоположења. Насупрот томе, Радомир В. Поповић кратко наводи да је „на захтев кнеза Милоша, Цариградска патријаршија признала Србима црквену аутономију, а из Србије повукла све епископе Грке“. Поповић, међутим, не помиње било какав споразум у форми конкордата.³⁷

Један од докумената који је објавио Димитрије Алексијевић, насловљен као *Синодско дело којим се утврђује ред архијереја у Србији*, указује на постојање још једног корака у процесу формирања црквене аутономије, који потврђује да у деловању Патријаршије није било никаквог провизоријума. Наиме, рукоположење у епископски чин архимандрита Мелетија Павловића, и његово посвећење за митрополита Србије, извршено је 17 (29) августа 1831, а дан касније и рукоположење Никифора Максимовића и његово посвећење за ужичког епископа.³⁸ Оба рукоположења су извршена на основу поменутог *Синодског дела*, насталог између 1 (13) и 17 (29) августа 1831, односно од почетка месеца по Јулијанском календару до рукоположења Мелетија Павловића за митрополита

³³ Велибор Џомић, *Правни положај традиционалних цркава и верских заједница у Републици Србији и Републици Црној Гори*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу, у рукопису, Крагујевац 2012, 51.

³⁴ М. Гавриловић, Нав. дело, 497–499. Да је опстала стара структура, Мелетије Павловић био би изабран за београдског, а Никифор Максимовић за ужичко-ваљевског митрополита.

³⁵ Р. Љушић, Нав. дело, 21–22.

³⁶ Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 317.

³⁷ Р. В. Поповић, Нав. дело, 171.

³⁸ У уводном делу патријаршијске *Обзаве* о Мелетијевом избору, наводи се да Васељенска патријаршија поступа сагласно одредбама царског Хатишерифа. Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1910, Београд 1910, 859; Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 316–317.

Србије.³⁹ *Синодско дело* је заведено у *Свештени кодекс Христове Велике цркве* под бројем IZT120-I за годину 1831.⁴⁰ Садржај овог документа указује на то да је он, заправо, био важан корак ка остваривању српске црквене аутономије: по садржају, *Синодско дело* било је врло слично *Канонском писму о аутономији* из септембра 1831.⁴¹ Српски депутати су га добили у форми грамате (повеље) којом су, практично, месец дана пре *Канонског писма о аутономији* у великој мери одређени оквири будуће црквене аутономије. Тек након доношења *Синодског дела*, рукоположени су и устоличени Мелетије Павловић и Никифор Максимовић.⁴²

Између *Синодског дела* и *Канонског писма о аутономији* ипак постоји разлика у садржају, и односи се на неколико важних питања: у *Синодском делу* одређено је да Кнежевина Србија плаћа Патријаршији 150 цесарских дуката за избор митрополита Србије, а по сто дуката за епархијске архијереје, што је било сагласно српском предлогу. *Канонско писмо о аутономији* је повољније за Кнежевину, јер предвиђа да се за избор и устоличење митрополита плати 300 дуката, а за епархијске архијереје ништа.⁴³ У уводу *Синодског дела* наводи се да њиме Патријаршија излази у сусрет захтевима српске депутације у Цариграду по црквеним питањима. На његовом крају, наведено је да оно „има на свагда непроменљиву силу и дејство, и да се непреступно то одржава“, као и то да је „за доказ и непрекидну сигурност“ српским депутатима „дата и ова наша патријаршијска и синодска грамата, потврђена и оверена“.

Синодско дело је имало седам тачака. У првој се наводи да се српски митрополит бира на предлог кнеза и српског народа, а да његово рукоположење одобрава васељенски патријарх. Такође је истакнуто и то да Патријаршија неће правити сметње кандидатима које су предложили кнез и српски народ.⁴⁴ Друга тачка предвиђа повећање броја епархија у складу са очекивањем да се и територија Кнежевине прошири. У њој се наводи да новоизабране епархијске архијереје потврђује васељенски патријарх, у складу са одредбама прве тачке.⁴⁵ За разлику од *Синодског дела*, *Канонско писмо о аутономији* имало је осам тачака. Прве две тачке посвећене су избору српског митрополита и епархијских архијереја. Када је реч о избору српског митрополита, овај акт мало је јаснији од претходног, јер се каже да у његовом избору „никакав обичај и ред који владају код Велике Христове цркве у начину, месту и особама избора, нигда нема, нити може имати места“.⁴⁶ Питање наслеђа умрлих епископа и укидања задуживања на терет епархија у оба документа

³⁹ Да је тако, потврђује и чињеница да је у *Свештени кодекс Велике Христове цркве* прво уписано *Синодско дело*, а тек потом и обзнане о рукоположењу и избору митрополита Србије и ужичког епископа. Д. Алексијевић, Нав. дело, 858.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто, 855–858.

⁴² Исто.

⁴³ Исто, 857; М. Гавриловић, Нав. дело, 611; Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 152.

⁴⁴ У уводном делу садржаја овог акта наводи се и то да се *поштује став Девлета*, као и *молба српских депутата*. Д. Алексијевић, Нав. дело, 856–857.

⁴⁵ Исто, 856.

⁴⁶ М. Гавриловић, Нав. дело, 610.

решено је идентично: задуживање у име епархија забрањено је, а затечена добра умрлих архијереја морају се предати у народну касу. Исто тако, одређена је и годишња сума која би се давала од српских епархија Патријаршији у висини од 6.000 гроша.⁴⁷ У оба документа наведено је да митрополит и епископи у Србији не могу бити лишени архијерејског чина без сагласности патријарха, кнеза и српског народа. На крају се, такође, наводи да се у црквама у Србији приликом служби помиње име васељенског патријарха. Међутим, и у том погледу постоји разлика: док се у *Синодском делу* истиче само обавеза помињања патријарховог имена, у *Канонском писму о аутономији* каже се да се у српским црквама уз његово име помиње и име српског митрополита.⁴⁸ Сличности између ова два документа виде се и у позивању на ставове државних власти. У *Синодском делу* се наводи да се поштује став „високог и славног Девлета“⁴⁹, док се у *Канонском писму* помиње „благопријатно соизволеније високога и државнога Девлета“⁵⁰, што значи да се водило рачуна о геополитичкој реалности. И у *Синодском делу* и у *Канонском писму* годишњи принос Патријаршији од епархија у Србији наведен је у османској валути, грошима (guruş), док је за рукоположење митрополита или епископа Кнежевина била задужена у страном новцу, цесарским дукатима. Чињеница да је Порта допустила да се споразум тако формулише говори да је то питање није превише занимало.

Синодско дело потписали су митрополити кизички Антим, никомедијски Панарет, дермонски Никифор, родоски Методије и верски Дионисије.⁵¹ *Канонско писмо* потписали су патријарх и пет митрополита, од којих је у односу на *Синодско дело* исти остао само дермонски Никифор, а остали су били халкедонски Захарија, метимнејски Јаков, дирахјјски Хрисант и воденски Јоаким.⁵²

Анализом оба документа може се закључити да садрже делове који нису били у складу са уобичајеним поступцима у оквирима цркве, али који су у моменту настанка сматрани једино могућим, како би се сачувало духовно јединство. Тако су, на пример, у избор митрополита и епископа, поред свештенства, били укључени *и кнез и српски народ*, што није у сагласности са црквеним канонима, а слично је било и са делом *Канонског писма* у коме се каже да правила и обичаји Васељенске патријаршије неће имати утицаја на начин избора митрополита Србије. Споран је био и имунитет митрополита и епископа, односно чињеница да не могу бити смењени без сагласности кнеза. Поред тога, никакви дугови епархија у Србији према Васељенској патријаршији који се помињу нити су настали канонски нити имају везе са канонским правом, а тражено је да се исплате.

Када је реч о утврђивању значаја *Синодског дела* и *Канонског писма* у стварању аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији, може се закључити

⁴⁷ Исто, 612; Д. Алексијевић, Нав. дело, 857.

⁴⁸ М. Гавриловић, Нав. дело, 611–612; Д. Алексијевић, Нав. дело, 858.

⁴⁹ Д. Алексијевић, Нав. дело, 858.

⁵⁰ М. Гавриловић, Нав. дело, 610.

⁵¹ Д. Алексијевић, Нав. дело, 858.

⁵² Иако се наводи да је време настанка *Канонског писма* септембар 1831, на крају се помиње и јануар 1832, када је оно послато у Србију, па је могуће да је у међувремену дошло до промене у саставу Светог синода, и да су зато потписани други архијереји. Д. Матић, Нав. дело, 105; М. Гавриловић, Нав. дело, 613.

следеће: *Синодско дело којим се утврђује изборни ред архијереја у Србији* било је позитиван одговор на српске захтеве и корак ка њеном формирању. Оно је садржало нацрт будуће аутономије, и вероватно послужило као правна основа за рукоположење кандидата који су предложени из Кнежевине Србије. У досадашњим истраживањима значај овог документа је неоправдано занемариван, јер он никада није поништен, а његове одредбе поново су биле актуелне већ 1833, када је биран нов митрополит Србије, Петар Јовановић.

Из садржаја *Синодског дела* јасно је да су и митрополит Мелетије Павловић и епископ Никифор Максимовић рукоположени и устоличени као архијереји Велике цркве. *Канонско писмо о аутономији* било је конкретније, садржало је неке битне елементе који су недостајали *Синодском делу*, захваљујући којима је постало потпуно легитиман темељ постојања аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији.

Формирање нове аутономне или аутокефалне цркве у православном свету ретко се дешавало. Пре стварања Православне цркве у Кнежевини Србији то се десило 1557, када је обновљена аутокефалност Пећке патријаршије⁵³, затим 1589, када је Московска митрополија издигнута у ранг патријаршије⁵⁴, пете у поретку светског православља, и 1710, када је аутономију од Пећке патријаршије добила Карловачка митрополија.⁵⁵ Промене у мрежи помесних православних цркава најчешће су биле резултат промена геополитичке реалности. Нова аутономна црква у Кнежевини Србији утемељена је 1831. с благословом *мајке цркве*, Васељенске патријаршије, што јој је у будућности донело стабилне односе са њом, укључујући и добијање аутокефалности 1879, и висок углед у целокупном православном свету.

Други примери из тог, као и нешто каснијег, периода потврђују колико је то био велик дипломатски успех Кнежевине Србије. Формирање аутокефалне цркве у независној Краљевини Грчкој, на пример, текло је уз велике тешкоће и неспоразуме са Васељенском патријаршијом. У Патријаршији нису могли да се сагласе са идејама блиским протестантским учењима, да на челу цркве у Грчкој формално буде краљ Отон, иначе странац, баварски римокатолик. Аутокефалност Грчке цркве призната је тек 1850. године, на сабору који је сазван само за ту прилику, с тим што је и тада наглашено да се, ради решавања питања од заједничког интереса, грчки *Стални синод* увек обраћа патријарху.⁵⁶ Ни Бугарска егзархија, чије су оснивање и границе 1870. одређени султановим ферманом, а чији је поглавар полагао заклетву султану, уз формалну обавезу да се само у канонским питањима саветује с патријархом, није призната. Чињеница да је на сабору у Цариграду 1872. Васељенска патријаршија одбила да призна егзархију, увела је бугарску цркву у стање отворене шизме, које дуго није било могуће превазићи.⁵⁷

Већ је напоменуто да је у *Синодском делу* из 1831. јасно наведено да ће

⁵³ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 1, Београд 1991, 316.

⁵⁴ Р. В. Поповић, Нав. дело, 107–108; В. Џомић, Нав. дело, 17.

⁵⁵ Ђ. Слијепчевић, Нав. дело, 370; Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831*, 73.

⁵⁶ *Православна енциклопедија, том I* (група аутора), Нови Сад 2000, 264–265.

⁵⁷ О томе опширније: Христо Темелски, *Ферманът – схизмата, екзархијата – патријаршијата и османската држава*, Држава и црква – црква и држава в българската история, Сборник по случай 135 годишнината от учредяването на Българска екзархия, София 2006, 247–258.

Србији бити припојено још шест нахија, које је у тренутку склапања Букурешког мира 1812. обухватала српска устаничка држава. То није било компактно подручје, већ су у питању били делови различитих санџака на источним, јужним и западним границама Србије. У црквеном погледу, тај простор био је у саставу четири митрополије Васељенске патријаршије: Зворничке, Рашко-призренске и скендеријске, Нишке и Видинске.

Припајање подручја Шест нахија Кнежевини Србији извршено је 1833. године, у времену када је руски утицај на прилике у Османском царству био велик. Побуне локалног становништва у тим областима биле су прилика коју кнез Милош Обреновић није пропустио да у њих уведе војску. На западу, Кнежевини Србији припојени су Јадар и Рађевина, који су били делови Зворничког санџака и Зворничке митрополије. На југозападу припојен јој је део Старовлашке нахије, тада у Босанском санџаку и Рашко-призренској и скендеријској митрополији. На југу јој је припојен Крушевац са околином, некад средиште санџака Алаџа Хисар, који је припадао Нишкој митрополији. Цео простор од дотадашње источне границе до реке Тимок, раније у Видинском санџаку и Видинској митрополији, такође је постао део Кнежевине Србије.

Ове области, међутим, Кнежевини Србији нису припојене одједном. То се прво десило са Јадром, Рађевином и делом Старовлашке нахије, а потом и са околином Крушевца, Параћина и Тимочком Крајином.⁵⁸ Кнежевина Србија тиме је проширила своју територију, и изашла на границе из 1812. Самим тим, државни разлог налагао је да се и *нове области* укључе у састав Православне цркве у Кнежевини Србији. Ипак, решавање тог питања кнез Милош Обреновић није пожуривао. Напротив, показао је добар дипломатски такт према Патријаршији, консултујући се с њом око избора новог митрополита Србије. Јер, ситуација је поново налагала да се Православна црква у Кнежевини Србији у избору, рукоположењу и устоличењу новог црквеног поглавара ослони на Велику цркву.

После смрти митрополита Мелетија, у Србији су остала два епископа, али они нису имали кога да изаберу за митрополита. Иако је постојао начин да епископи ужички и шабачки рукоположе неког кандидата у архијерејски чин, па да потом међу њима буде изабран и митрополит, или да у изборни сабор буде укључен неки од суседних митрополита, кнез Милош се определио за сигурнији пут. Кандидат ког је предложио, архимандрит Петар Јовановић, у Цариграду је рукоположен за епископа, а потом су га патријарх и сабор архијереја у катедралној Цркви Св. великомученика и победоносца Георгија 6 (18) децембра 1833. хиротонисали за митрополита.⁵⁹ Правно утемељење препуштања Патријаршији да изврши овај чин налазило се вероватно у поменутом *Синодском делу* из 1831. године, у коме се јасно наводи да „ако се догоди да у њиховом [српском] народу не буде достојног лица за високо првосвештеничко достојанство, тада ће Његова светлост господар Све Србије с целим народом српским искати од васељенскога патријарха лице из грчког

⁵⁸ Р. Љушић, Нав. дело, 37–40.

⁵⁹ С. Вуковић, Нав. дело, 403.

свештенства, смеродостојно и подобно за тај архијерејски положај“.⁶⁰

Ова одредба, која говори о лицу *из грчког свештенства*, подразумевала је архијереја из структуре Васељенске патријаршије, и није се односила на етничку припадност. А кнез Милош Обреновић чак је показао и намеру да је испоштује. Прво је предложио бившем ужичко-ваљевском митрополиту, Герасиму Домнину, који се 1833. налазио на челу Кесарејско-кападокијске митрополије, да преузме управу над црквом у Србији, али се он захвалио на томе због старости.⁶¹ Док је чекао Герасимов одговор, кнез се за савет поново обратио карловачком митрополиту Стефану Стратимировићу, али је већ тада био близу одлуке да његов секретар, Павле Јовановић, прво буде замонашен, а потом и изабран на високу митрополитску дужност.⁶²

Павла Јовановића, бившег професора Карловачке богословије, са широким образовањем које је оставило снажан утисак и на васељенског патријарха Константина I, замонашио је и рукоположио у све свештенмонашке чинове ужички епископ Никифор Максимовић.⁶³ Кнез Милош је тада могао да мирно препусти Патријаршији да изврши његов формални избор (хиротонију) у епископски чин, а затим и устолочење за новог митрополита Србије. У патријаршијској *Обзнани* о избору митрополита Петра Јовановића стоји и то да је кандидат послат из Србије „по слободном избору Христоименог народа у тој епархији, сходно подареним црквеним и политичким повластицама благоверном народу српском“. Његов избор извршен је по уобичајеним правилима Васељенске патријаршије, па су чак била одређена и још два кандидата. Поступало се, дакле, идентично као и са другим архијерејима Васељенске патријаршије. Хиротонија Петра Јовановића је извршена децембра 1833.⁶⁴

Занимљиво је питање како је у почетку изгледао црквени поредак у областима припојенима Кнежевини Србији 1833. године. Више прворазредних извора говори о томе да је у почетку опстала стара архијерејска структура, односно да није одмах извршено припајање ових области епархијама Православне цркве у Кнежевини Србији.

Јасно је да је још 17. фебруара (1. марта) 1834. део Рашко-призренске и скендеријске митрополије припојен Кнежевини (Стари Влаха) и даље био у њеним оквирима, јер је рашко-призренски и скендеријски митрополит Ананије присуствовао свечаности полагања заклетве представника становништва Старог Влаха кнезу Милошу у Ивањици. Том приликом он је позвао вернике на оданост новим државним властима. Митрополиту Ананију било је омогућено да прикупи владичанске приходе за целу 1833. годину.⁶⁵ Одобравајући његово присуство на

⁶⁰ Д. Алексијевић, Нав. дело, 856.

⁶¹ Митрополит Герасим Домнин, родом трапезунтски Грк, у новој митрополији био је ближи завичају, и међу својим сународницима.

⁶² Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 2, 325–326.

⁶³ С. Вуковић, Нав. дело, 403.

⁶⁴ Димитрије Алексијевић, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1911, Београд 1911, 28.

⁶⁵ Књајеска канцеларија, *Ужичка нахија – књига друга, документи (1831–1839)*, приредио Недељко Радосављевић, Београд–Ужице 2006, док. 504, 176–177.

таквом скупу, а свакако уз знање османских власти, Васељенска патријаршија је показала да поштује кнежев гест када је реч о избору новог митрополита, и исказала добру вољу да са Кнежевином Србијом брзо постигне споразум о црквеном статусу ових територија.

Фебруара 22 (6. марта) 1834. патријарх Константин II упутио је писмо митрополитима нишком, видинском, зворничком и рашко-призренском и скендеријском, да се споразумеју са српским кнезом „о уређењу дворског дуга делова њихових епархија који су придодати Кнежевини“.⁶⁶ Тиме је отворен пут и за формално припајање делова четири митрополије Православној цркви у Кнежевини Србији.

Фебруара 1834. највећи део Тимочке Крајине, који је до тада припадао Видинској митрополији, организован је у нову, Тимочку епископију. За њеног епископа изабран је Доситеј Новаковић, архимандрит манастира Горњак, којег је сабор три архијереја (митрополита и два епископа) рукоположио у Крагујевцу 2 (14) фебруара те године. Центар нове епархије био је Зајечар, а од 1839. Неготин.⁶⁷ На западу Кнежевине Србије извршено је припајање делова Зворничке митрополије Шабачкој епископији, док су Ужичкој епископији припојени делови Старовлашке нахије.⁶⁸ Београдској митрополији (архијидијези) припојена је Крушевачка нахија, до тада у Нишкој митрополији.⁶⁹

Први свештеник из протопрезвитерата Рађевачког и Јадранског којег је рукоположио шабачки епископ Герасим Георгијевић био је јеромонах манастира Тривоша, Захарија Николић, којег је рукоположио поменути архијереј 10 (22) априла 1833. То значи да је већ тада у ова два протопрезвитерата духовну власт вршио шабачки епископ.⁷⁰

У Попису свештенства и парохија Шабачке епископије из 1836. године, јасно се види да су свештенике Азбуковачког протопрезвитерата рукополагали прво ужичко-ваљевски митрополити, а потом, закључно са 26. мајем (7. јуном) 1835, ужички епископ Никифор Максимовић.⁷¹ Азбуковица је и пре 1833. била у Кнежевини Србији, а по подели Ужичко-ваљевске митрополије 1831. припала је Ужичкој епископији. После тога, највероватније у другој половини 1835, Азбуковачки протопрезвитерат припојен је Шабачкој епископији.⁷²

Те године настављено је коначно одређивање граница појединих епархија Православне цркве у Кнежевини Србији. Почетком 1835. године, Тимочкој епископији припојени су Алексиначки и Ражањски протопрезвитерат. Ови протопрезвитерати, који су до 1833. припадали Нишкој митрополији, новом границом су се нашли одсечени од свог старог архијерејског средишта, и првобитно

⁶⁶ Д. Алексијевић, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1911, 29.

⁶⁷ Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 2, 323–324.

⁶⁸ Недељко Радосављевић, *Шабачка епископија по Попису из 1836*, Гласник Историјског архива Ваљево, 34, Ваљево 2000, 54.

⁶⁹ Архив Србије, Државни савет, II, Бф1 Но 30/836, *Списак цркава у окружју Крушевачком 1836. године*.

⁷⁰ Н. Радосављевић, *Шабачка епископија по Попису из 1836*, 73.

⁷¹ Исто, 75–76.

⁷² На истом месту.

су били припојени Београдској митрополији (архидијезеци).⁷³ Поречки протопрезвитерат, до 1835. у саставу Београдске митрополије, такође је припојен Тимочкој епископији, чиме је њена територија добила коначан облик.⁷⁴

Стварање још једне епархије (Тимочке) у оквиру Православне цркве у Кнежевини Србији, као и одређивање нових граница између њених епископија, били су унутрашње питање аутономне цркве, и Васељенска патријаршија није се у то мешала. Међутим, када је реч о коначном утврђивању статуса области припојених Кнежевини Србији 1833, било је неопходно да Васељенска патријаршија и Кнежевина Србија реше то питање. Кнежевина је 12. јануара 1835. измирила све дугове које су према Патријаршији имале нове области. Њихов износ није био мали, и достигао је суму од 110.630 гроша.⁷⁵

У српској историографији акт којим је решено ово питање погрешно је називан. С обзиром на то да је *Канонско писмо о аутономији* називано Конкордатом, повеља којом је 1836. канонски потврђено ново стање називана је *Додатком (Анексом) главном конкордату*, мада се из садржаја јасно види да је реч о документу друге врсте.⁷⁶ Питање припајања предела Шест нахија Православној цркви у Кнежевини Србији решено је *Патријаршијском и синодском граматом од 17 (29) јула 1836*, коју су потписали патријарх Григорије и дванаест митрополита. Њоме је потврђено припајање подручја Шест нахија Православној цркви у Кнежевини Србији, а износ годишње суме која је плаћана Патријаршији увећан је на 9.000 гроша.⁷⁷

Овим се Васељенска патријаршија и формално сагласила да се делови четири њене митрополије припоје аутономној Православној цркви у Кнежевини Србији. На тај начин заокружен је процес канонског уређења српске црквене аутономије. Изузимајући касније промене граница међу епархијама, стање које је тада утврђено опстало је све до 1879, односно до припајања нових области Православној цркви у Кнежевини Србији и њеног стицања аутокефалности. То је био и темељ каснијих добрих односа српске државе са Васељенском патријаршијом.

Дипломатском акцијом 1831, и успешним договором са Васељенском патријаршијом, Кнежевина Србија је, као тек формирана држава са ограниченим правним капацитетом, обезбедила канонско признање црквене аутономије. Остварена црквена аутономија у исто време је била и максимум могућег. Супрематија васељенског патријарха канонски је очувана, и потврђена кроз одређена финансијска давања. Српски синод сам је бирао митрополита, који је управљао Православном црквом у Кнежевини Србији, уз подручне архијереје који су такође били српски поданици. Хатишериф из 1830, *Синодско дело којим се утврђује ред архијереја у Србији* и *Канонско писмо о аутономији* из 1831, као и

⁷³ Недељко Радосављевић, *Тимочка епископија по Попису из 1836*, Историјски часопис, 52, Београд 2005, 261–262; Владимир Стојанчевић, *Кнез Милош и источна Србија 1833–1838*, Београд 1957, 153.

⁷⁴ Н. Радосављевић, *Тимочка епископија по Попису из 1836*, 262.

⁷⁵ Р. Љушић, Нав. дело, 22.

⁷⁶ Исто; М. Гавриловић, Нав. дело, 613; Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, 2, 318; Павле Швабић, *Прилози за историју српске цркве, К питању о аутономији српске цркве*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1903, Београд 1903, 384.

⁷⁷ М. Гавриловић, Нав. дело, 613.

Патријаршијска и синодска грамата из 1836, били су чврст темељ на коме је почивало уређење црквеног живота у државноправном оквиру Кнежевине Србије, укључујући не само црквеноадминистративну поделу већ и питања образовања свештенства, обнове старих и изградње нових цркава, јединственог уређења прихода епископа и свештенства.

Извори и литература:

Извори – необјављени и објављени:

- Архив Србије, Државни савет, II, Бф1 No 30/836, *Списак цркава у окружењу Крушевачком 1836. године*.
- Алексијевић, Димитрије, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1910, Београд 1910, 851–858.
- Алексијевић, Димитрије, *Прилози за историју Српске цркве*, Весник Српске цркве за 1911, Београд 1911, 26–43.
- Анастасијевић, Драгутин Н., *Писмо цариградског патријарха Константина о проглашењу аутокефалне српске цркве од 1832, месеца јануара*, Споменик СКА, XLIX, Београд 1910, 9–15.
- Јавно право Књажевства Србије*, разложио Димитрије Матић, Београд 1851.
- Књажевска канцеларија, *Ужичка нахија – књига друга, документи (1831–1839)* (приредио Недељко Радосављевић), Београд–Ужице 2006.

Литература:

- Вуковић, Сава, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд Подгорица Крагујевац 1996.
- Гавриловић, Михаило, *Милош Обреновић*, III, Београд 1912.
- Грубих, Александар, *Кенгелац, Павле*, Српски биографски речник, 5, Нови Сад 2011, 37–38.
- Илић, Алекса, *Петар Јовановић, митрополит београдски, његов живот и рад 1833–1859*, Београд 1911.
- Љушић, Радош, *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд 2004.
- Мирковић, Лазар, *Православна литургија*, II, Београд 1983.
- Петровић, Мита, *Финансије и установе обновљене Србије*, 1, Београд 1901.
- Philliou, Christine M., *Worlds, Old and New, Phanariot Networks and the Remarkable Governance in the First Half of the Nineteenth Century*, Princeton 2004.
- Поповић, Радомир В., *Православне помесне цркве*, Београд 2009.
- Православна енциклопедија, том I* (група аутора), Нови Сад 2000.
- Радосављевић, Недељко, *Шабачка епископија по Попису из 1836*, Гласник ИАВ, 34, Ваљево 2000, 53–82.
- Радосављевић, Недељко, *Тимочка епископија по Попису из 1836*, Историјски часопис, 52, Београд 2005, 257–272.
- Радосављевић, Недељко, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007.
- Радосављевић, Недељко, *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, Београд 2009.

- Runceman, Steven, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.
- Слијепчевић, Ђоко, *Историја Српске православне цркве*, 1–2, Београд 1991.
- Средојевић, Александар Д., *Герасим Ђорђевић, епископ шабачки (1831–1839) и његово доба*, Београд 2004.
- Стојанчевић, Владимир, *Кнез Милош и источна Србија 1833–1838*, Београд 1957.
- Темелски, Христо, *Ферманът – схизмата, екзархията – патриаршията и османската дџава*, у: *Държава и църква – църква и държава в българската история*, Сборник по случай 135 годишнината от учредяването на Българска екзархия, София 2006, 247–258.
- Тодев, Илия и др., *Кой кой е сред българите XV–XIXв.*, София 2000.
- Цомић, Велибор, *Правни положај традиционалних цркава и верских заједница у Републици Србији и Републици Црној Гори*, докторска дисертација одбрањена на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац 2012, 51.
- Швабић Павле, *Прилози за историју српске цркве : К питању о аутономији српске цркве*, Гласник Православне цркве у Краљевини Србији за 1903, Београд 1903, 375–387.

NEDELJKO V. RADOSAVLJEVIĆ

AUTONOMY OF THE ORTHODOX CHURCH IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA AND THE ARONDATION OF THE EPISCOPACIES (1831–1836)

Summary

After the creation of the Principality of Serbia in 1830, one of the most important questions was the creation and organisation of the autonomous church in it. That matter was in great deal settled by the Canonical letter on the autonomy, which was issued by the Ecumenical Patriarchate on September 1831, but it was finalised only in 1836 with patriarchal and synodical grammata. In the meantime, there was a change in Serbia's eparchial structure, due to the fact that the Metropolitanate of Užice-Valjevo was divided to Šabac and Valjevo Episcopacies, and in 1834 Timok Episcopacy was formed as well. Therefore, the Orthodox Church in the Principality of Serbia was able to form a synod of their archiereys, which independently chose its church head, the Metropolitan of Serbia. In the meantime, in 1833 Serbia annexed the territory of six nahias. The greatest part entered the domain of the Timok Episcopacy, and the rest was given to the Metropolitanate of Belgrade, Šabac and Užice Episcopacies. There were some minor changes in the eparchial borders in 1835 as well. Through successful communication and good relations with the Ecumenical Patriarchate, the Orthodox Church in the Principality of Serbia gained canonical recognition in the rest of the Orthodox world, as well as the good foundation for acquiring full autocephality in 1879.

Keywords: Ecumenical Patriarchate, Principality of Serbia, Canonical letter, church autonomy, eparchies.